

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ДІЛОВА МОВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан української мови у сфері ділового спілкування, зміни та можливі перспективи щодо подальшого розвитку власне українського офіційно-ділового стилю, який повинен стати основою для формування мовнокомунікативної компетенції майбутнього фахівця.

Ключові слова: українська ділова мова, професійні субкоди, білінгвізм, диглосія, суржик, мовнокомунікативна компетенція.

Постановка проблеми. Одним з основних компонентів професійної підготовки майбутніх фахівців економічного спрямування є мовні знання. Мова як засіб пізнання й осмислення реальної дійсності сприяє професійному становленню, самореалізації, інтелектуально-духовному та фаховому зростанню молоді людини.

На сучасному етапі розвитку світової спільноти, в тому числі й української, визначальну роль відіграють досягнення науково-технічного прогресу, а відтак і відповідні професійні субкоди виконують домінуючу роль у розвитку національних мов. Планомірне витіснення української ділової мови сфери суспільного життя відшліфованим російськомовним офіційно-діловим стилем призвело до виникнення парадоксального явища: недосконалість української ділової мови призводить до звуження сфери її використання, що не сприяє її вдосконаленню [5, 3]. З метою уникнення копіювання з інших мов наукової, професійної, адміністративної лексики з нагальною необхідністю постає питання про подальше формування, становлення та розвиток власне української ділової мови, яка є відображенням відповідних професійних субкультур.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти мови і мовлення, необхідні діловій людині в процесі фахової комунікації, висвітлені в роботах Я. Чорненського, М. Зубкова, С. Шевчук, Т. Гриценко [2], Ю. Кульбабської. Питанню формування мовнокомунікативних компетенцій майбутніх фахівців присвячені праці Л. Мацько, Л. Кравець [4], С. Абрамовича, М. Чикарькова. Не зважаючи на велику кількість підручників і посібників з ділової української мови, словників та довідників, національних стандартів, знаходимо в них чимало розбіжностей щодо як написання окремих слів, так і подання українською мовою деяких термінів та усталених словосполучень, правил оформлення окремих документів [5, 9]. Додаткового висвітлення потребує розширення й урізноманітнення тематики, що вивчається в навчальному курсі «Українська мова (за професійним спрямуванням)», використання нових методів та методик викладання навчального матеріалу.

Мета статті – аналіз сучасного стану української мови у сфері ділового спілкування, зміни та можливі перспективи щодо подальшого розвитку власне українського офіційно-ділового стилю, який повинен стати основою для формування мовнокомунікативної компетенції майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. На фоні численних функцій, які виконує мова в житті окремої людини зокрема і суспільства в цілому, на особливу увагу заслуговують: комунікативна – для підтримання інформаційного зв'язку між членами суспільства; номінативна як засіб лінгвалізації навколишнього світу; мислеформуюча - формування понятійного мислення, яке неможливе без словесної оболонки; культуроформуюча як

засіб передачі досвіду попередніх поколінь; демонстративна - вираження своєї національної приналежності, самоідентифікація особи, її самореалізація в усіх сферах життєдіяльності, у тому числі у професійній. Мова сприяє утвердженню та самовираженню молодого людини, прилученню її до скарбниці здобутків національної культури, усвідомленню свого органічного зв'язку з народом, культурою, державою. Вивчення та збереження національної системи цінностей, яка виражається в мові і базується на певних усталених культурних нормах, повинно стати запорукою формування високого рівня мовнокомунікативної компетенції майбутнього фахівця.

На теренах України боротьба за відновлення власної державності, за консолідацію нації тісно пов'язана з визначенням статусу рідної мови, боротьбою за її права. Функціонування державної мови визначається сферою та обсягом її використання, зокрема, у професійній діяльності.

З кінця XI ст. значно розширюється сфера вживання української мови: вона виходить за межі побутового вжитку й дедалі частіше обслуговує офіційне листування, літописання, поширюється у сфері законодавства та судочинній системі. Розвитку офіційно-ділового стилю, з яким співвідноситься поняття «ділова мова», розпочинається в Україні у 20-ті рр. й має кілька періодів свого розвитку. Політика українізації 20-х рр. сприяла впровадженню української мови в усі сфери суспільного життя, виходу словників-порадників, довідників (В. Підмогильного та Є. Плужника «Фразеологія ділової мови»; «Практичний російсько-український словник ділової мови (конторської та рахівничої)» за ред. М. Гладкого та К. Туркала; «Словник ділової мови (термінологія та фразеологія)» М. Дорошенка, М. Станіславського, В. Трашкевича) [1, 44]. 40-70-ті рр. – період певних мовних обмежень сфери використання української мови: вона реалізується здебільшого в писемній формі, обслуговуючи окрему політичну та ідеологічну літературу. До шкільної програми вводиться обов'язкове складання службових паперів і лише в післявоєнний період розпочинається робота щодо вироблення стандартів офіційно-ділової мови як окремого стилю літературної мови. У 50-60-ті рр. відбуваються зміни в діловій лексиці, зокрема, усунення запозичень з польської та німецької мов і заміна їх російськомовними виразами; розвиток монологічних жанрів ділової мови, зокрема, вітальні промови на зустрічах представників зарубіжних делегацій; поширення книжних штампів; з'являються нові словники та довідники («Русско-украинский словарь» 1968-1969; довідник Б. Антоненка «Як ми говоримо») [3; 46]. Цей період розвитку офіційно-ділового стилю української мови характеризувався обмеженим використанням мови в державних структурах і носив здебільшого перекладний характер.

Розширення соціальних функцій української мови – процес повільний і суперечливий. Введення загальнообов'язкового використання мови у сфері державного управління й політичної діяльності, освіти й виховання, теле- та радіомовлення значною мірою сприяє формуванню власне українського офіційно-ділового стилю.

Серед мовних чинників, які перешкоджають унормуванню української ділової мови, слід відзначити близьку спорідненість української та російської мов. У реальній мовній комунікації відбувається процес інтерференції (взаємовпливу) постійно контактуючих мов. Характерні риси російськомовних конструкцій особливо помітні у сфері професійної мови українців на лексичному, морфологічному, синтаксичному рівнях. Ця ситуація обумовлена явищем білінгвізму, яке досить поширене в багатьох країнах світу й полягає у використанні двох мов у процесі щоденного спілкування, коли людина змушена переходити з мови на мову залежно від того, де і з ким вона спілкується. Двомовність ніколи не буває симетричною. У суспільстві дві мови навряд чи можуть бути рівними за обсягом функцій та соціальним престижем. У багатомовній

країні найбільше страждають від примусової двомовності народи зі слабким імунітетом, зокрема ті, чия мова близькоспоріднена з домінуючою.

В Україні приблизно протягом 350 років існувала двомовність диглосії, тобто функціональна нерівність мов. За такої ситуації російська мова виступала як мова Н (від англ. High - високий) і розмовна українська (або її місцеві діалекти, або суржик) як мова L (від англ. Low - низький) (за термінологією Ч. Фергюсона літерами позначається рівень престижу мови в суспільстві). Диглосія як соціолінгвістичний феномен передбачає свідому оцінку мовцями своїх ідіом за шкалою «високе – низьке», «урочисте – повсякденне».

Двомовність стає в Україні все масовішою саме серед українців, причому вимушеною, непропорційною. Склалося так, що можна жити в Україні і не бути «двомовним», адже достатньо знати одну мову, звичайно не українську, а російську [2, 84].

Будучи внутрішньо неоднорідним, українське суспільство має певні системи спілкування, притаманні різним суспільним станам, прошаркам, соціальним та професійним групам. Така неоднорідність суспільства відображається в мові через створення різновидів загальної мови – субкодів, які свідчать про природний шлях її розвитку [2, 88]. Маючи ситуацію непаритетної двомовності, сьогодні можна спостерігати відсутність молодіжного жаргону української мови, багатьох професійних субкодів, недостатню розробленість різновидів наукового стилю, термінологічної бази.

З метою уникнення копіювання з інших мов наукової, професійної, адміністративної лексики особливо гостро постає питання про формування власне української ділової мови як засобу спілкування в професійній сфері.

Надання українській мові статусу державної значно розширило її функції, сприяло бурхливому розвитку офіційно-ділового стилю, формуванню його норм. Певне розширення діапазону функціонування української мови у виробничо-економічній, науковій, нотаріальній сферах відбулося в основному в писемній формі реалізації. Реалізація усної форми української мови відбувається в жанрах монологу (публічні виступи урядовців, зокрема за участі засобів масової інформації, лекції, спортивні коментарі). Перехід на українську мову спілкування у зв'язку із зайняттям високих посад – показовий фактор, але на нижчих рівнях державного управління в окремих регіонах використання української мови не стало поширеним явищем [1, 48].

Поступово відбувається процес звільнення лексичного складу від умисних нашарувань русифікації, відтворення української правописної традиції, зокрема й економічної. Українська термінологія починає збагачуватись за рахунок запозичень з англійської, французької, німецької мов, а також латинізмами (бартер, ваучер, дилер, концерн, акціонерне товариство, інвестор, офіс, купон, маркетинг, менеджер, менеджмент). Відбувається процес зближення територіальних діалектів з літературною мовою. Окремі елементи народних говорів з часом стають нормативними (бринза, смерека, трембіта). Політична термінологія набуває нових семантичних відтінків у значенні: бандерівець, сталініст, більшовик, націоналіст [1, 30]. Збільшилось коло номенклатурних назв із прикметниками: державний, національний, український. Активізується словотворення назв осіб за професією з суфіксом –ник (заготовщик – заготівник). Доволі поширеним явищем стало звертання пан (пані, панове), практикується вживання форми звертання добродій (добродійка, добродії).

Введення до навчальних планів вищих та середніх навчальних закладів курсу «Українська мова (за професійним спілкуванням)» має на меті сприяти формуванню мовнокомунікативної компетенції майбутнього фахівця, адже будь-яка професійна діяльність потребує певних мовнокомунікативних знань та вмінь. Ситуації, що виникають у професійному середовищі, потребують умінь відрекомендуватися, вести

діалог, полілог, виступати з доповіддю, дискутувати на професійні теми, писати протокол засідання, електронні листи тощо. Професійна комунікативна компетенція передбачає наявність професійних знань, високого рівня гуманітарної культури людини, вмінь і навичок спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами. Важливий складник комунікативної компетенції – мовна компетенція, яка неможлива без належного рівня знань норм і правил сучасної літературної мови на лексичному, граматичному, семантичному, фонетичному, орфографічному, орфоепічному та пунктуаційному рівнях, вмілого використання їх у продукуванні висловлювань.

Сукупність мовних засобів, наявність сталих норм, які відповідають системі мови й сприймаються мовцями як зразок суспільного спілкування, характерні для кожної національної літературної мови. Це історично сформований, вироблений літературною традицією, суспільно усвідомлений стандарт, який зазнає конкретних змін на певному історичному етапі розвитку суспільства. Літературна норма має змінний характер, проте нормативною, відшліфованою залишається мова преси, ділових паперів, професійного спілкування. Саме через систему освіти, культури, засоби масової інформації літературна норма впроваджується суспільством у професійне вживання та масове користування. Розширення міжнародних ділових контактів, розвиток приватного підприємництва, у тому числі й з іншими державами, сприяє виробленню стандартів слово- та термінотворення в адміністративно-управлінській, правничо-юридичній, фінансово-економічній, дипломатичній, офіційно-діловій, навчальній сферах спілкування.

Забезпечення функціонування мови в професійній сфері діяльності як носія найважливішої інформації сприяє підвищенню престижу мови, який не можна забезпечити директивами та циркулярами. Світовий досвід переконує, що в основі духовного єднання людей у спільноті є мова, яка пов'язує особу з її народом, з попередніми поколіннями, виконуючи при цьому інтегруючу функцію - об'єднання людей, створення відчуття групової єдності, ідентичності, що перетворює населення в суспільство.

Поняття престижу мови в рідній країні, її авторитету в міжнародному та міжнаціональному спілкуванні тісно пов'язане з державотворчою функцією мови. Конституційно закріплений державний статус української мови, що забезпечує всебічний розвиток і функціонування мови в усіх сферах суспільного життя, визначає й мовну політику, закріплюючи неприпустимість привілеїв за мовними ознаками (ст. 24 Конституції України). Закон «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 р. регулює використання мови у сфері взаємовідносин підприємств, установ і організацій, визнаючи українську мову – мовою діловодства й документації.

Висновок. Таким чином, лише ефективна й цілеспрямована підтримка державними чиновниками, правильна мовна політика, у тому числі й у сфері освіти, планомірне й поступове розширення сфери використання мов сприятиме оволодінню державною мовою як зденационалізованою частиною українського народу, так і національними меншинами за умови збереження ними своєї мови й надасть можливість у повному обсязі оволодіти державною.

Література

1. Ботвина Н. В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділового спілкування : Навч. посіб. : АртЕк, 2000.- 192 с.
2. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення : Навч. посіб. – К. : Центр навч. літератури, 2003.- 536 с.

3. Культура фахового мовлення : Навч. посіб. / За ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці : Книги-XXI, 2005. - 572 с.

4. Мацько Л.І, Кравець Л.В. Культура української фахової мови : Навчальний посібник. - К. : ВЦ «Академія», 2007.- 360 с.

5. Українська ділова і фахова мова : практичний посібник на щодень / За ред. М. Д. Гінзбурга. – К. : «Фірма «Інкос», Центр навч. літератури, 2007.-672 с.

Summary. In the article the modern state of Ukrainian language is analysed in the field of business intercourse, change and prospects are possible in relation to subsequent development actually of Ukrainian officially-business style which must become basis for forming of language communication of future specialist.

Keywords: business Ukrainian language, professional subcodes, bilingualism, diglosiya, surzhyk, language communication.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2009